

af disse er opbevaret endnu og giver et godt Billede af den flittige Mand fra 1826, der ved Flid og Selvstudium blev saa dygtig en Maler, Tegner og Spillemand, at Mindet om ham lever endnu. Han døde i St. Darum 12. Februar 1901.

Kokkenborg havde den Glæde, at Sønnen Kristian Kokkenborg fulgte i Faderens Fodspor og blev Maler.— Kristian blev ligesom sin Fader kendt som en meget flittig og dygtig Maler.— En snigende Blodsygdom standsede Kristians travle Dagværk; han døde den 24. August 1936 i en Alder af 61 Aar.

T. Tobiassen Kragelund.

Sydvestjyske ildbukke.

I „Fra Ribe Amt“ 1947 beskriver førstelærer H. K. Kristensen i en artikel (Ildbuk - Afgudsalter) et bopladsfund i Nørre Nebel sogn, dateret til ældre romersk jernalder, hvor der bl. a. fremkom resterne af en saakaldt ildbuk af brændt ler og af en hidtil ukendt form.

Næsten som et supplement til dette fund er der nu et andet sted i amtet kommet et par af samme oldsagstype frem i lyset. og det i betydelig bedre bevaret skikkelse.

I efteråret 1950 foretog Esbjerg Museum med elever fra Esbjerg Aftenseminarium og Esbjerg Statsskole en del undersøgelser på Vognsbøl-bopladsen i byens nordvestlige udkant. Her er der ved sandgravning i de sidste år blevet udslettet et så stort antal tomter af nedbrændte huse fra ældre romersk jernalder, at det må formodes, at der her

langs åløbet har ligget en landsby af betydelig omfang. Nationalmuseet har udgravet et enkelt hus ¹⁾ og professor Gudmund Hatt undersøgte i 1949 to over hinanden liggende tomter, der begge var nedbrændte. Derudover har det kun været muligt lejlighedsvis at holde øje med ødelæggelserne og at konstatere tomternes tilstedeværelse — og forsvinden.

Ved elevernes undersøgelser, der paa grund af de fortvivlede arbejdsforhold paa stedet kun kunne blive gravninger efter oldsager, fandtes der - i skår - et par ildbukke, der skiller stærkt ud fra hidtil publicerede former, og som derfor må anses for at have stor arkæologisk værdi. De fandtes liggende tæt sammen i et brandlag, så vidt det kunne konstateres i den vestlige del af et hus, mellem ildstedet og vestvæggen.

De to ildbukke er omtrent ens. De er hule nærmest som omvendte lerkar, og ikke som de mest kendte massive, blokformede. Fodpartiet er ovalt 23 x 15 cm. Det ene stykke er 29 cm. højt, og det andet 26 cm. Materialet er ret groft, farven teglstensbrun— en farve der forøvrigt er karakteristisk for en stor del af bopladsens keramik. Begge frontpartier er ornamenterede med en primitiv lod- og vandret indstribning, sandsynligvis lavet i det våde ler med fingrene eller med en pind.

Det dårligst bevarede eksemplar mangler de to udtrukne hjørner i de øverste kanter, „hornene“. Tilsyneladende er de allerede slået af, mens de var i brug i oldtiden, og arrene groft reparerede. Hornene har altså her ikke været strengt nødvendige for anvendelsen. Det må anses for givet, at de to her fundne ildbukke har udgjort et par, dog ser det mærkeligt ud, at de to på bredfladerne gennem-

brudte huller ikke på de to stykker er anbragt i samme højde. Forskellen er endog ret stor, ca. 4 cm.

De har dog nok, trods dette „sjuskeri“, skullet stå overfor hinanden ved ildstedet, med en rund stang stukket gennem alle fire huller. Disse huller der jo også kendes fra de massive bukke er forøvrigt et specielt jysk træk, der ikke kendes udenfor landsdelen. For de her omtaltes vedkommende påpeges den ejendommelighed, at hullerne ikke er cirkelrunde, men trukne ud i en skæv oval nedad til den ene side,— og modsat på de to bukke. Selv om jeg ikke i den grove lermasse kan konstatere slidspor ser det ud, som om denne skævhed udmærket godt kan være fremkommet ved eensidig rotation med en rund stang. Om dette støtter Brøndsteds teori om at kødet har været viklet om selve stangen, ²⁾ eller om denne, som H. K. Kristensen hævder (jvnf. førnævnte artikel) blot har været en tværgående understøtning af et skråtstillet stegespid eller lignende, skal ikke her nærmere uddybes.

Dog skulle det synes, at fundet her giver Brøndsteds tydning et par point forud, når spørgsmålet engang skal drøftes.

Det er naturligt, at man, når et så usædvanligt fund som dette kommer frem, søger at belyse dets stilling i forhold til tidligere gjorte fund af samme oldsagstype. De hule ildbukke er ikke helt ukendte, nogle enkelte stykker findes på Nationalmuseet, alle fra nordjydske pladser. Ingen af disse er dog ligefremme pendants til Vognsbøl-bukkene, der især skiller sig ud ved at være en del større end de hidtil kendte. Også hornenes frem fra frontpartiet trukne stilling er vistnok ukendt, selv om det af H. K. Kristensen fremlagte fragment tyder på noget lignende.

Ildbuk fra Vognsbøl-bopladsen (Jerne sogn). For- og bagside. $\frac{1}{4}$

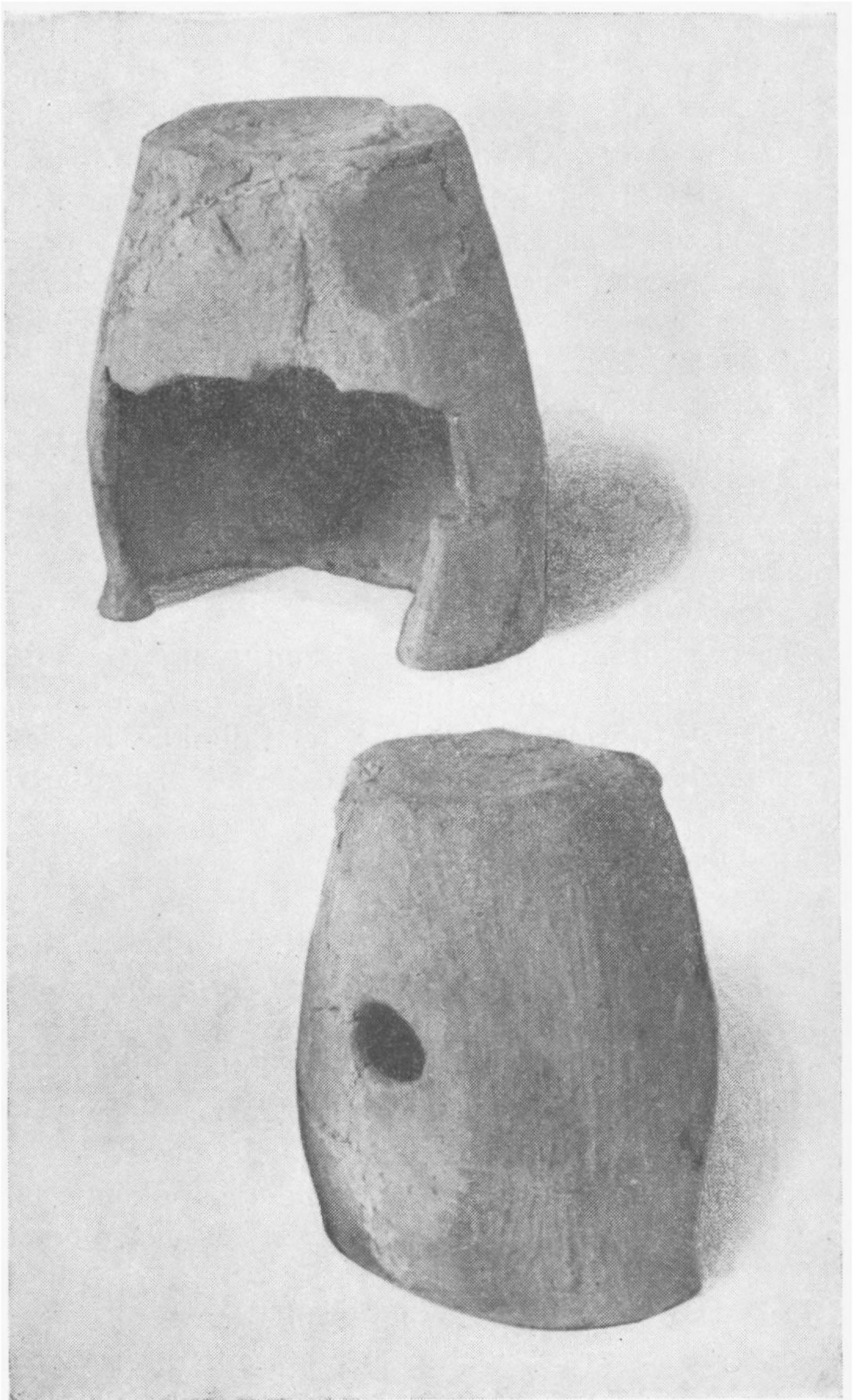
Nærmest kommer en på Nationalmuseet udstillet ildbuk fra den himmerlandske tilflugtsborg i Borremosen. Den har form meget lignende en bispehue, men hornene er lige optrukne som på de massive bukke. Den største højde er 22,5 cm., bredden 18,5 cm. Fodpartiet er også her ovalt, og der er i bredsiderne gennemborede huller som i Vognsbøl-bukkene. En væsentlig afvigelse er, at toppartiet ikke er lukket; mellem hornene er der en aflang gennembrydning til ildbukkens indre.

Fra mosefund i Vendsyssel (Retholt mose, Vrå sogn) kendes et par hule eksemplarer ³⁾, men disse har ikke mange lighedspunkter med de her behandlede, de minder trods deres hule indre mest om de blokformede.

Desuden findes på Fyns Stiftsmuseum 2 runde beholdere med 3 runde huller i siderne og ar efter 3 afbrudte horn. Antagelig er det ildbukke. Findestedet er bopladslag i Asperup sogn på Nordvestfyn, dateret til tidlig jernalder. ⁴⁾

På Esbjerg Museum ligger der 3 afbrudte horn, de 2 med spor af gennemborede huller ligesom på Nørre Nebel-fragmentet. De fandtes under besættelsen i Sædding, Guldager sogn sammen med resterne af en blokformet ildbuk, der senere omtales, i et ved værnemagtsarbejde blottet bopladslag fra tidlig jernalder. Hornene svarer ganske til Vognsbøl-bukkenes, så vi må regne med, at den hule type også er brugt på den jernalders boplads, der blev påvist i terrænet omkring Sædding skole og Femhøje i 1945.

Dertil kommer at Vognsbøl-bopladsen senere har afgivet det øverste parti af en ildbuk af nøjagtig samme type som de først fundne. Blot må denne

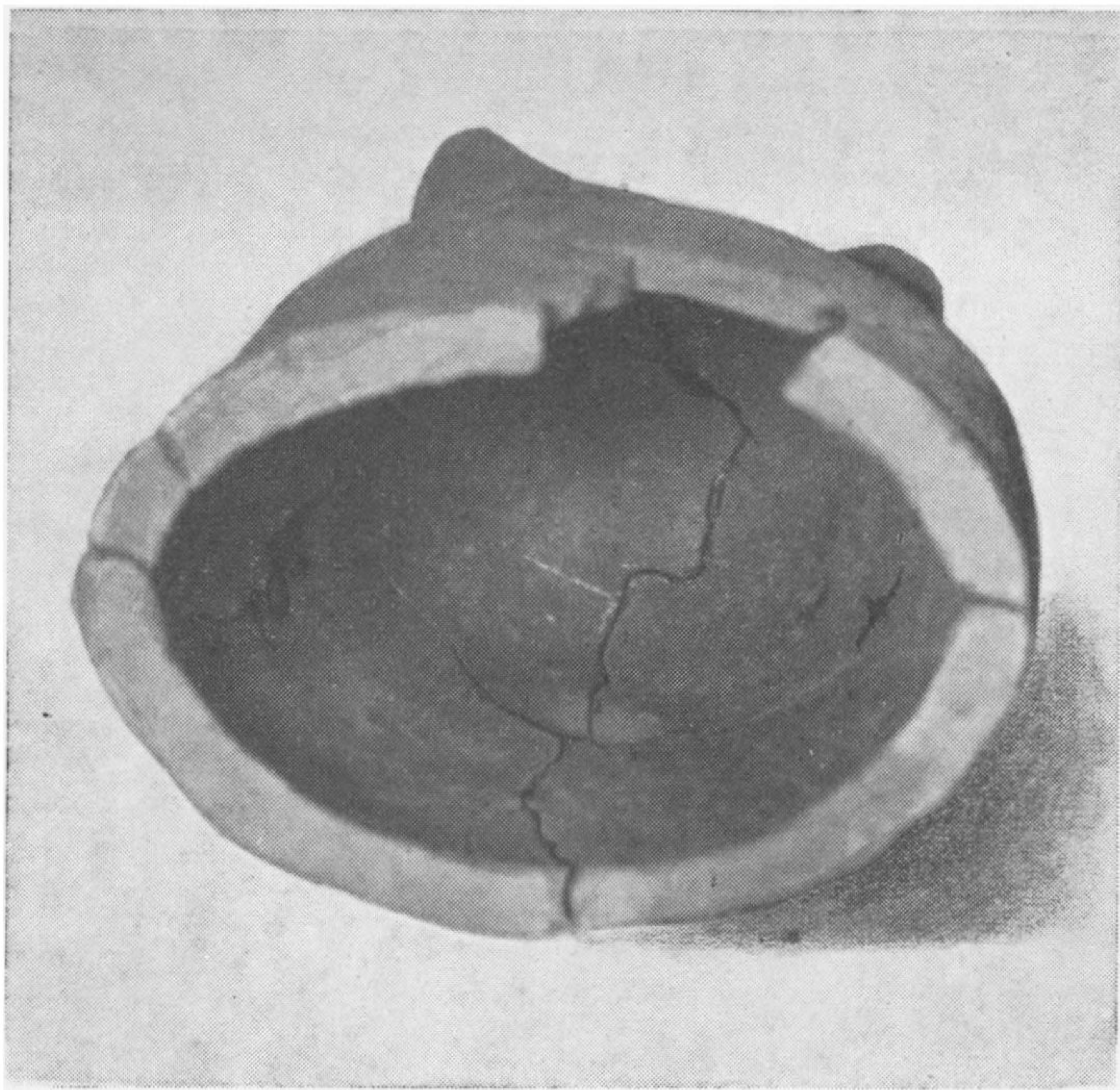
Ildbuk med afbrudte „horn“, Vognsbøl. For- og bagside. 1/4

have været en del større, idet spændvidden mellem hornene på den er 19,8 cm. mod de førstes ca. 16 cm. Hvis underpartiet proportionelt har svaret til de to andre, må den have været 35 - 38 cm. høj.

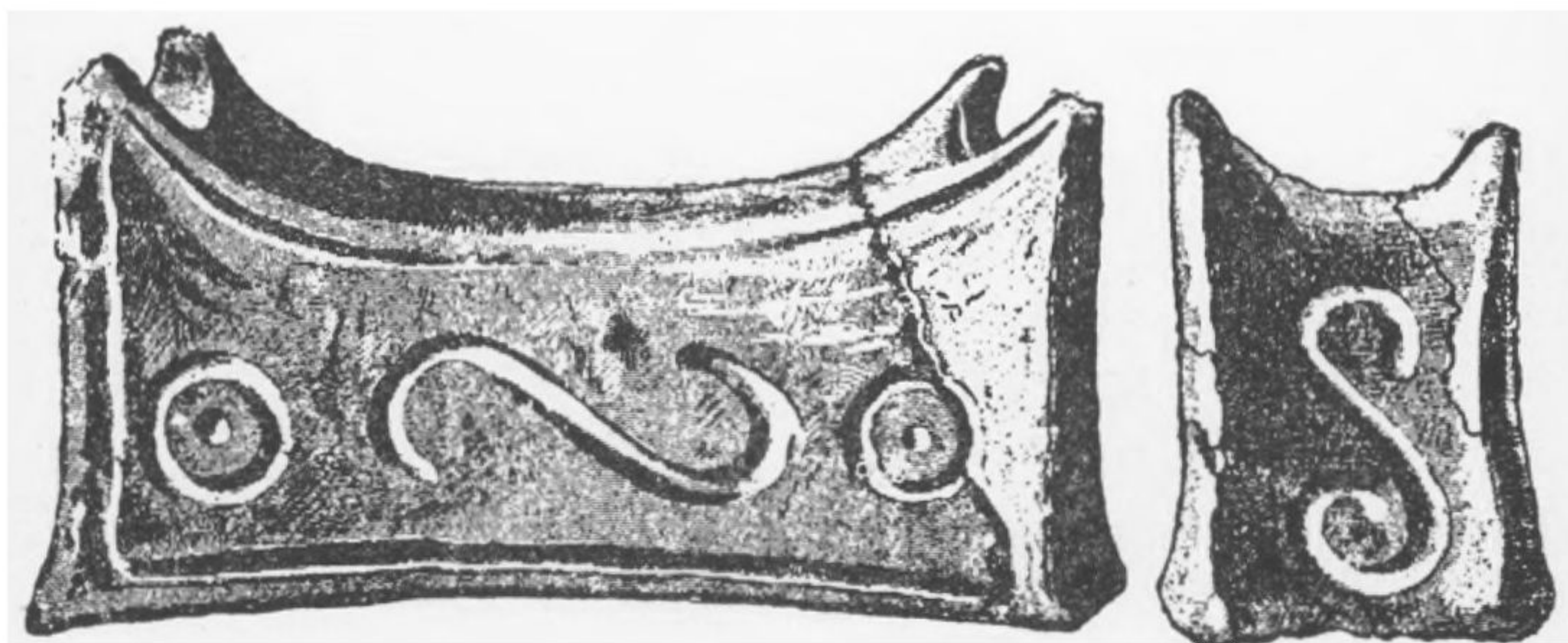
Mig bekendt findes der - udover de af H. K. Kristensen omtalte fragmenter fra Nørre Nebel, Bastrup (Vamdrup sogn) ⁵⁾ og Kastrup, (Gram sogn), ikke flere fund med antydninger af den hule ildbuk-type. Dog må det indskydes, at der på Nationalmuseet ligger et stort materiale fra udgravninger på jernalderboplads, som endnu ikke er endeligt bearbejdet, muligvis kan der derfra komme væsentligt nyt om emnet.

Det vil være rimeligt her også at fremlægge det førømtalte i Sædding fundne stykke af en massiv ildbuk.

Udførelsen er ret grov, og dens flader er helt uden ornamenter. Højden er 13,5 cm. Fodpartiet har været arbejdet ud i en langstrakt oval, ca. 7-8 cm. på det bredeste sted, men uden den udhulning i bunden, der ellers så ofte er lavet i denne type. Kun den ene lodrette halvdel er bevaret, men det er tilstrækkeligt til at formen så nogelunde kan bestemmes. Såfremt bredden har svaret til højden som normalt ved disse, har der intet gennemboet hul været i bredfladen. Der er markeret en for- og bagside ved, at der i den ene flade er lavet en flad indhulning, endende i en vulst oppe under den øverste kant. Bemærkelsesværdig er den særprægede udformning af de øverste hjørner. Denne todeling af hornene giver unægteligt indtryk af, at der her i hulningen — der fortsætter på rygningen — har skullet ligge en rund pind. Formen

Ildbuk, Vognsbøl. Liggende, set fra underkanten. $\frac{1}{3}$

Ildbuk. Lengyel, (Ungarn). Efter Wosinsky. $\frac{1}{6}$

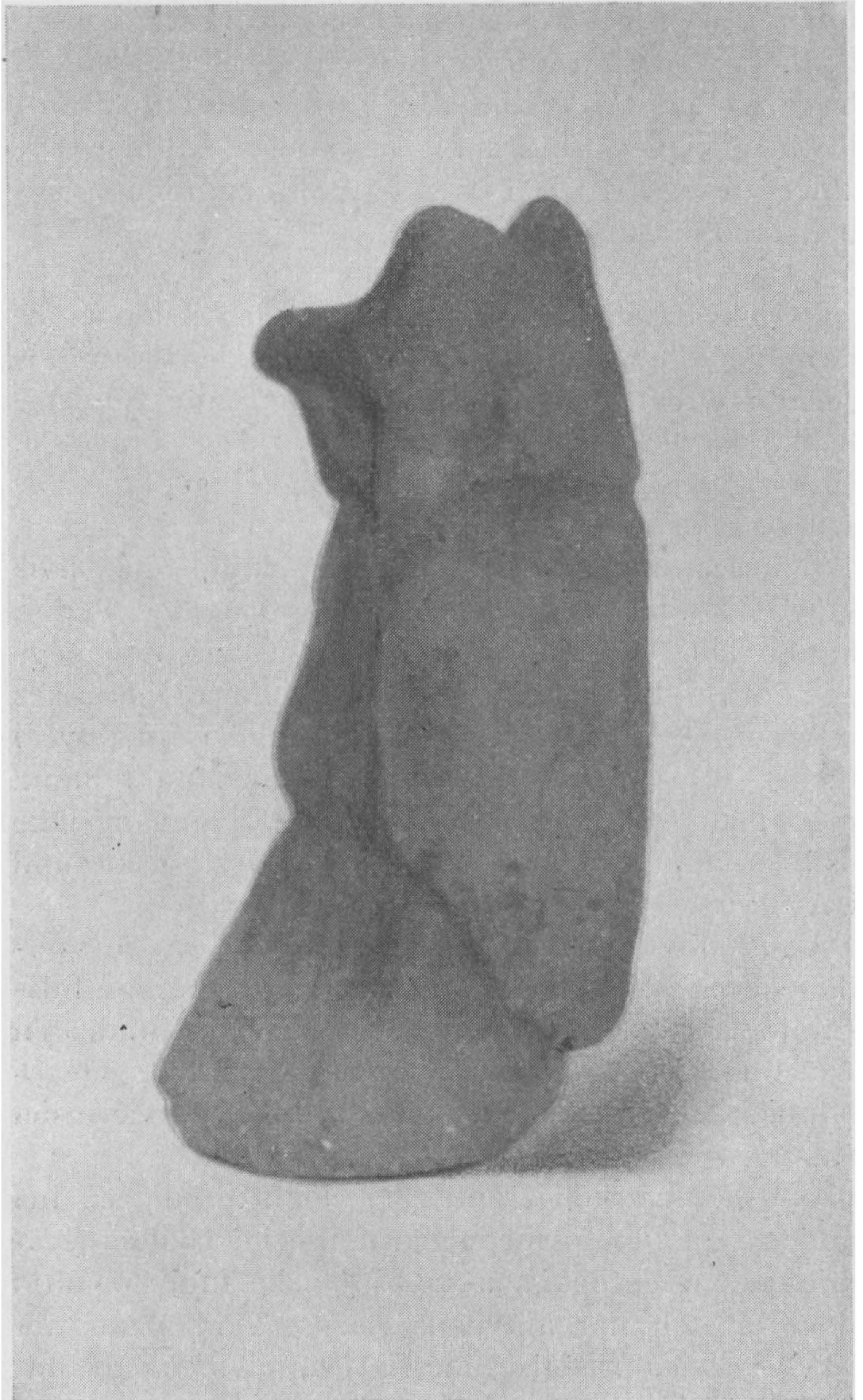
minder noget om Bastrup-stykkets overparti, og den bemærkes også i publicerede fund af ildbukke i Ungarn (Lengyel)⁶⁾, samt i schlesiske gravfund.⁷⁾ Ildbukkene findes ofte blandt gravgodset i tidlig jernalders urnegrave i Schlesien og Bøhmen, men savnes helt i bopladsfundene.⁸⁾

Ildbukkene er et såre mystisk indslag i den ældre jernalders keramik. Endnu mangler den til bunds gående undersøgelse med dertil hørende fundstatistik, der er nødvendig for at klarlægge om bl. a. en geografisk fordeling af de forskellige typer er mulig.

For Danmarks vedkommende skulle det, hvis senere fund ikke dukker op på ubelejlige steder, kunne lade sig gøre rent antydningvis at påpege en omtrentlig grænse for de regulære ildbukkes udbredning — hermed ment de hule og massive i flæng—. De kendes stort set over det meste af Jylland, men ikke sydligere end Vamdrup — Gram, og ikke østligere end det alene stående nordvestfynske fund i Asperup.

Vanskeligere bliver det nok at tyde om forskellighederne skyldes en vis udvikling gennem tidsrummet ældre jernalder, eller der har fundet en udartning fra overleverede grundformer sted fra boplads til boplads. Det sidste turde vist være det rimeligste.

Ganske mærkeligt optræder der samtidig en hel anden type blokformede genstande i jernalderkeramikken, væsentligt i syd- og østdanske fund, og altid udenfor den her antydede grænse⁹⁾. Man har her sikkert et udbredelsesmæssigt supplement til ildbukkene. Også her er udførelsen stærkt varierende,

Fragment af massiv ildbuk fra affaldslag i Sædding, Guldager sogn. Højde: 13,5 m.

de fleste er teglstenslignende blokke, aflange og øjensynligt beregnet til at ligge på den ene flade som opsats for et eller andet. Siderne er ornamenterede, ofte med fordybede trekantmønstre, et skånsk fund (Hörtegården, Östra Vemmenhögs sogn) viser veludviklet karvsnitteknik. ¹⁰⁾

Fra det på vikingeborgen Trelleborg fundne bo-pladslag fra ældre romersk jernalder kendes en noget lignende form ¹¹⁾, og de findes i forskellige varianter på Lolland (Vejleby) ¹²⁾, Kornerup (Sjælland) og på Langeland, på Fyn og i det østlige Sønderjylland (Vilstrup vestermark). ¹³⁾ På Sønderborg Museum findes et par mærkelige eksemplarer, fundne på Als.

Disse lerblokke, der for et enkelt stykkes vedkommende (Kornerup) dateres til sen bronzealder adskiller sig også ved at der ikke på dem er konstateret den for ildbukkene karakteristiske sværtning ved brug nær ildstedet. Der er dog næppe nogen tvivl om rigtigheden i den konklusion C. J. Becker fremsætter om problemet: „ Sandsynligvis er lerblokke og ildbukke i virkeligheden een og samme oldsagstype i forskellig udformning. ¹¹⁾

Og hvad har man så brugt disse mærkelige genstande til? Selv om det jo faktisk er grumme lidt vi ved om den ældre jernalders religiøse praktik, kan man selv ved meget nøgterne overvejelser ikke gå imod teorien om ildbukkens anvendelse til kultisk brug. Og mon ikke udelukkende til dette formål? Husets arne var hellig, og disse ved arnen stående kultsymboler markerede dets hellighed.

Professor Hatts heldige fund i en brændt hustomt på Skørbæk hede med ildbukkene opstillede ved en begravelsesceremoni ¹⁴⁾ er sikkert det nærmeste

man endnu er ved spørgsmålets løsning. Forøvrigt fandtes der på Vognsbøl - pladsen en urne med brændte ben og en simpel gravgave af jern i en hustomt. Også her er en urne bragt ind i huset efter ligbrændingen, og på grund af husets brand ikke nedsat på den nærliggende gravplads.

Forskerne kender oldsagstypen i varierende former fra fund rundt om i Europa*). De tidligste eksemplarer kommer fra bosættelser langs Donau, men senere spredte de sig over Schweiz, hvorfra man kender de såkaldte „mondbilder“, der dog synes at have været anvendt som ildbukke, og videre langs Rhinen. Prosaisk indstillede forskere har forøvrigt, øjensynligt inspirerede af den nedhulede overflade, simpelthen tydet dem som værende en art nakkestøtter!

Ildbukkenes oprindelse må dog søges længeresydpå, idet de utvivlsomt er beslægtet med de kretensiske helliggørelseshorn, der er stiliserede gengivelser af tyrehorn, og som brugtes i det religiøse forestillingssystem, der er personliggjort i tyrekulten ¹⁵⁾.

Det er ikke meningen her i en artikel, hvis formål blot er at fremlægge et lokalt fund, at granske ildbukkenes vandring og udartning gennem Europa til Danmark. En sådan undersøgelse, der naturligvis må kædes sammen med adskillige andre kulturelementers veje, må blive fagarkæologernes sag.

Derfor er det måske dristigt, med de to skarpt adskilte former der findes her i landet in mente, at søge at påpege ildbukkens mulige indfaldsveje til Norden. Mon det ikke vil vise sig, at der, ligesom

*) Forfatteren er adjunkt Bue Kaae tak skyldig for hjælp ved gennemgang af en del udenlandsk stof.

for andre oldsagers vedkommende, er tale om et østligt indslag, fra Donauegnene over Schlesien og ad Oderen til Danmark, og en vestlig, i dette tilfælde fra Rhinegnene til Jylland.

De østlige lerblokke er slet ikke ulig visse ildbukke fra Donauegnene, der gerne er ret lave, så de kan godt have haft disse som rod, selv om de har mistet et væsentligt karaktertræk, hornene, undervejs.

De jyske ildbukkes indfaldsvej skulle da være den allerede da gamle handelsvej søværts fra Rhinegnene til den jyske ravkyst,— hvor Vognsbøl-bopladsen netop har været een af de store handelspladser. Man mener, at der endnu i jernalderen vistnok ikke har været tale om en handels-landevej op gennem Sønderjylland ¹⁶⁾. Denne teori er sikkert diskutabel (hvornår begyndte mon den vestjyske kreatureksport sydpå?), men forsvarer i hvert fald lerblokkenes ellers ubekvemme optræden i det østlige Sønderjylland.

Mon vi ikke her i Jylland skal sætte de bevarede horn i forbindelse med den cimbriske tyre kult, der jo også har utvivlsomme rødder i sydfra kommende impulser, Gundestrup-kedlen med dens tyredræbningsscener ikke at forglemme?

Der kan også peges på det stiliserede tyrehoved af bronze, der er fundet i Store Vildmose, og som er afbildet i D. O. III. s. 52. De korte afstumpede horn minder afgjort om ildbukkenes, og hullet i panden, som Brøndsted tyder som dræbningshullet ved ofringen— ja, det finder vi jo også på ildbukkene.

Det er givet, at fundet på bopladsen i Vognsbøl, der har givet anledning til ovenstående betragtninger, har skærpet interessen for, hvad der senere

